Materiallar to’plami · Conference Proceedings

TIL, TARJIMA VA TA’LIM: GLOBAL KOMMUNIKATSIYA VA RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA YANGI YONDASHUVLAR

TARJIMANING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA TEXNOLOGIYALARI

03 October 2026

UDK 81’25

NEMIS TILIDAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNI O‘ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI

Shahzoda Akramjon qizi Mingboyeva*

Farg’ona davlat universiteti

✉ mingboyevashahzoda77@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada nemis tilidagi frazeologik birliklarni o‘zbek tiliga tarjima qilish xususiyatlari tahlil qilinadi. Frazeologik birliklarning mazmuni, tuzilishi va milliy-madaniy xususiyatlari yoritiladi. Nemis va o‘zbek tillaridagi o‘xshash hamda farqli iboralar qiyosiy tahlil qilinadi. Frazeologizmlarni tarjima qilishda so‘zma-so‘z va muqobil tarjima usullarining imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Tarjima jarayonida yuzaga keladigan lingvistik va madaniy muammolarga alohida e’tibor qaratiladi. Tadqiqot natijalari nemis tilidagi iboralarni o‘zbek tiliga mazmunan to‘g‘ri va tabiiy tarjima qilishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar

Frazeologik birliklar, nemis tili, o‘zbek tili, tarjima, frazeologizmlar, tarjima usullari, lingvomadaniyat.

DOI: 10.5281/zenodo.23278125

KIRISH

Bugungi kunda nemis tilini o‘rganish va undan o‘zbek tiliga tarjima qilish muhim ahamiyatga ega. Tarjima jarayonida frazeologik birliklarni to‘g‘ri tushunish va mazmunini saqlab qolish alohida e’tibor talab qiladi. Frazeologizmlar xalqning madaniyati, tarixi va dunyoqarashini aks ettiruvchi til birliklaridir. Nemis tilidagi ko‘plab iboralarni so‘zma-so‘z tarjima qilish ularning asl ma’nosini yo‘qotishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli tarjimon iboraning ko‘chma ma’nosi va qo‘llanish kontekstini hisobga olishi kerak. Nemis va o‘zbek tillarida mazmunan o‘xshash frazeologik birliklar ham mavjud. Ularni qiyosiy o‘rganish tarjima jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Mazkur maqolada nemis tilidagi frazeologik birliklarni o‘zbek tiliga tarjima qilish usullari va ularning o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda nemis tilidagi frazeologik birliklarni o‘zbek tiliga tarjima qilish xususiyatlarini aniqlash maqsadida qiyosiy, tavsifiy va semantik tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini H. Burger, W. Fleischer, Sh. Imyaminova kabi olimlarning frazeologiya va tarjimashunoslikka oid ilmiy qarashlari tashkil etadi.

Nemis tilida frazeologik birliklar tushunchasi

Frazeologik birliklar ikki yoki undan ortiq so‘zning barqaror birikmasidan tashkil topib, ko‘pincha umumiy holda ko‘chma ma’no ifodalaydi. Nemis tilida Phraseologismus, Redewendung, Idiom kabi atamalar ushbu birliklarni ifodalashda qo‘llanadi. H. Burger frazeologik birliklarni turg‘unligi, tarkibiy qismlarining o‘ziga

xosligi va umumiy ma’nosining ko‘pincha komponentlar ma’nosidan kelib chiqmasligi bilan tavsiflaydi. Nemis tili frazeologik birliklarga boy tillardan biri bo‘lib, ular kundalik nutq, badiiy adabiyot va ommaviy axborot vositalarida keng qo‘llanadi. Frazeologizmlar nafaqat ma’lumot yetkazadi, balki nutqqa obrazlilik va ta’sirchanlik ham beradi.

Nemis va o‘zbek tillaridagi iboralarning o‘xshash va farqli jihatlari

Nemis va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklar semantik jihatdan bir-biriga yaqin bo‘lishi mumkin, biroq ularning tarkibi va obrazlari ko‘pincha farqlanadi. Buning asosiy sabablaridan biri ikki xalqning tarixiy tajribasi, milliy madaniyati, urf-odatlari va dunyoqarashidagi farqlardir. Tadqiqotlarda ham frazeologizmlar milliy madaniyat, mentalitet va xalqning dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim til vositasi sifatida baholanadi.

Masalan, nemis tilidagi „zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen“ iborasi o‘zbek tilidagi “bir o‘q bilan ikki quyonni urmoq” iborasiga mazmun jihatidan yaqin. Har ikkala ibora ham bitta harakat orqali ikki natijaga erishish ma’nosini anglatadi. Bunday holatlarda tarjimon tayyor ekvivalentdan foydalanishi mumkin.

Frazeologizmlarni tarjima qilish usullari

Frazeologik birliklarni tarjima qilishda, avvalo, ularning kontekstdagi ma’nosini aniqlash muhimdir. Tarjima jarayonida to‘liq ekvivalent, qisman ekvivalent, frazeologik muqobil, tasviriy tarjima va so‘zma-so‘z tarjima kabi usullardan foydalanish mumkin. To‘liq ekvivalent usulida nemis tilidagi iboraga ma’no va vazifa jihatidan mos keladigan o‘zbekcha frazeologizm tanlanadi. Agar bunday ekvivalent mavjud bo‘lmasa, iboraning mazmunini saqlagan holda o‘zbek tilidagi boshqa obrazli ifoda qo‘llanadi. Ayrim hollarda esa frazeologizmning ma’nosi oddiy so‘z yoki izohlovchi birikma orqali beriladi. Zamonaviy tarjimashunoslikda tarjima strategiyasini tanlashda nafaqat ma’no, balki kontekst, madaniy muhit va o‘quvchi ham hisobga olinishi ta’kidlanadi.

Nemischa iboralar va ularning o‘zbekcha muqobillari

Nemischa frazeologizm	**O‘zbekcha muqobili**
• zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen	• bir o‘q bilan ikki quyonni urmoq
• Da liegt der Hund begraben	• gapning boisi shunda
• Tomaten auf den Augen haben	• ko‘zining oldidagi narsani ko‘rmaslik
• die erste Geige spielen	• birinchi o‘rinda turmoq
• Schwein haben	• omadi kelmoq
• ins kalte Wasser springen	• o‘zini sinab ko‘rmoq / tavakkal qilmoq

Ushbu misollar shuni ko‘rsatadiki, frazeologik birliklarni tarjima qilishda ularning lug‘aviy shaklini emas, balki mazmuni va kommunikativ vazifasini saqlash muhimdir. Nemis va o‘zbek tillari frazeologizmlarini qiyosiy o‘rganish tarjimada ekvivalentlikni to‘g‘ri aniqlash hamda milliy-madaniy ma’nolarni saqlashga yordam beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari nemis tilidagi frazeologik birliklar o‘ziga xos semantik va milliy-madaniy xususiyatlarga ega ekanligini ko‘rsatdi. Nemis frazeologizmlarining ayrimlari o‘zbek tilida to‘liq yoki qisman ekvivalentga ega. Masalan, „zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen“ iborasi o‘zbek tilidagi “bir o‘q bilan ikki quyonni urmoq” iborasiga mazmunan mos keladi. Bunday birliklarni tarjima qilishda tayyor o‘zbekcha muqobildan foydalanish eng samarali usullardan biridir. Ayrim frazeologizmlarning o‘zbek tilida bevosita ekvivalenti mavjud emasligi sababli ularni tasviriy yoki izohli tarjima qilish talab etiladi. Tadqiqot davomida frazeologizmni so‘zma-so‘z tarjima qilish ko‘pincha uning asl mazmunini to‘liq ifodalamaydi degan xulosaga kelindi. Shuningdek, frazeologik birlikning to‘g‘ri tarjimasini tanlashda kontekst muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Nemis va o‘zbek tillaridagi iboralar xalqning madaniyati, turmush tarzi va dunyoqarashini o‘zida aks ettirishi bilan ajralib turadi. Frazeologizmlarni qiyosiy o‘rganish tarjimonning til va madaniyatlararo kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijalar nemis tilidan o‘zbek tiliga sifatli tarjima qilishda semantik va lingvomadaniy yondashuvdan foydalanish zarurligini ko‘rsatdi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, nemis tilidagi frazeologik birliklar tilning mazmuniy va madaniy boyligini aks ettiruvchi muhim vositalardan biridir. Ularni o‘zbek tiliga tarjima qilishda iboraning faqat lug‘aviy ma’nosini emas, balki ko‘chma ma’nosi va qo‘llanish kontekstini ham hisobga olish zarur. Tadqiqot natijalari nemis va o‘zbek tillarida mazmunan o‘xshash frazeologik birliklar bilan bir qatorda, milliy xususiyatga ega bo‘lgan iboralar ham mavjudligini ko‘rsatdi. Frazeologizmlarni tarjima qilishda ekvivalent, muqobil, tasviriy va izohli tarjima usullaridan samarali foydalanish mumkin. Ayniqsa, to‘liq ekvivalent mavjud bo‘lmagan holatlarda iboraning asosiy mazmunini saqlab qolish muhim hisoblanadi. So‘zma-so‘z tarjima esa ayrim hollarda iboraning asl mazmunini buzib ko‘rsatishi mumkin. Shuningdek, frazeologik birliklarning to‘g‘ri tarjimasi tarjimonning til bilimlari bilan birga, madaniyatlararo bilimiga ham bog‘liq. Nemis va o‘zbek frazeologizmlarini qiyosiy o‘rganish ikki til o‘rtasidagi lingvistik va madaniy aloqalarni chuqurroq anglashga yordam beradi. Mazkur tadqiqot natijalari nemis tilidan o‘zbek tiliga tarjima jarayonida frazeologik birliklardan to‘g‘ri va samarali foydalanish uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. 5., neu bearbeitete Auflage. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2015.

[2] Dudenredaktion. Duden 11: Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 5., vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Dudenverlag, 2020.

[3] Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 2., durchgesehene und ergänzte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1997.

[4] Földes Cs., Wirrer J. (Hrsg.). Phraseologismen als Gegenstand sprach- und kulturwissenschaftlicher Forschung. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 2004.

[5] Häcki Buhofer A., Dräger M., Meier S., Roth T. Feste Wortverbindungen des Deutschen: Kollokationenwörterbuch für den Alltag. Tübingen: Francke, 2014.

[6] Imyaminova Sh. Nemis tili frazeologiyasi. Toshkent: Mumtoz so‘z, 2011.

[7] Schlaefer M. Lexikologie und Lexikographie: Eine Einführung am Beispiel deutscher Wörterbücher. 2. Auflage. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2009.